

Informasjonssamfunnet og Arkivenes Dao.

Arne Skivenes

(Innledning på Norsk Arkivråds 40-års jubileumsseminar, Oslo 31.10.2001. Denne innledningen var en av 4 til å belyse problemstillingen: "Arkivar, bibliotekar, dokumentalist, informatiker – fellestrekk og forskjeller".)

I et tidsskrift for noen år siden kunne en lese en liten historie om en dame som reiste med tog. Hun kom i snakk med en medpassasjer, og de kom inn på yrker. "Jeg arbeider på et arkiv" sier damen. "Å, det var interessant", sier den andre, "jeg har alltid lurt på noe. Si meg, hva gjør egentlig en *arkivør*?"

Det er lenge siden jeg bestemte meg for å åpne dette foredraget om yrkesroller med denne historien. Men jeg må tilstå at den siste måneden har dette spørsmålet kommet tilbake igjen og igjen: Dersom det virkelig fantes noe som het en *arkivør*, ville det da være noe annet enn en *arkivar*? Jeg syntes de ulike endelsene ga disse ordene hadde en ulik valør.

Og så begynte jeg å se på de andre yrkestitlene som er nevnt i vår sammenheng: bibliotekAR (nok en –ar), dokumentalIST, informatikER, og for den del konservatOR (som underlig nok ikke er nevnt i programkonseptet) eller konsulENT. Jeg ble litt besatt av dette: gir disse endelsene noen meningsforskjell ?

Det endte med at jeg ringte lingvistprofessor Helge Dyvik, som har en svært interessant språkspalte i BT og la frem problemstillingen min. Og også min første hypotese, nemlig: Magefølelsen min sier meg at dersom det fantes en *arkivør*, så ville vedkommende hatt et mer aktivt forhold til arkivet enn en *arkivar*! Kfr. *gravør*, *sufflør* etc. Du kan formelig se for deg hvordan en *arkivør* stapper mappe etter mappe ned i arkivet i stort tempo! Magefølelsen din er rett, sa han, –ør-endelsene kommer fra fransk og er ekte *nomen agentis*-endelser. Aktørnavn, med andre ord, som er produsert ved å ta utgangspunkt i verbet: å grave, å sufflere. Andre *nomen agentis*-endelser fra latin er –ent (fra latin presens partisipp: *konsulent*) –er (*lærer*) og –or (*konservator*) kommer også fra latin, og er *nomen agentis*, koblet til verb. En *konservator* er en som konserverer. Disse endelsene signaliserer aktivitet, ikke bare tilknytning.

–ar-endelsen i *Arkivar* derimot, som også kommer fra latin, egentlig *arkivarius*, en som er knyttet til arkiv. –ar-endelsen er knyttet til substantiv. *Bibliotekar* er dermed en person som er knyttet til bibliotek. Siden substantivet *bibliotek* ikke har noe tilsvarende verb – i motsetning til paret *arkiv* – *arkivere*, er konstruksjonen *bibliotekør* umulig, mens konstruksjonen *arkivør* er språklig mulig, men ubenyttet.

–ist-endelsen kommer fra gresk og har samme funksjon som –arius. Den henges på substantiver; *journalist* etc. Den kan ofte ha en nedsettende klang: en *empiriker* er en som legger vekt på erfaring, men en *empirist* overdriver kanskje noe. Det samme gjør vel en *moralist*. Begrepet *dokumentalist* stuset han imidlertid over, før han karakteriserte det som en "instrumental hyperkonstruksjon" siden det er ingenting som heter *dokumental*.

–iker-endelsen kommer fra tysk, utøvere av fag som ender på –ikk kan betegnes som –iker: *musiker*, *informatiker*. Etterpå kom jeg på at jeg burde ha spurt ham om *informant* (som jeg oppfatter som aktiv, men nøytral) og *informatør* (som også er aktiv, men negativ).

Her har jeg altså gått bakfra inn i begrepsavklaringene. Er det bare et triks, eller ligger det noe mer her? La oss vende tilbake til dette spørsmålet om en stund!

La oss i stedet se litt på hva som ligger i fremparten av disse ordene, og hva det kan fortelle om fagområdene. Jeg har ikke store pretensjoner med denne gjennomgangen. Jeg har mange nok ganger fått mitt fagfelt ”forklart” for meg av utøvere av andre disipliner, og skal prøve å la være å gjenta denne øvelsen.

Om vi starter med **bibliotekfunksjonen**, så betegner i følge Caplex et **bibliotek** (av gresk. *biblion*, bok, og *theke*, oppbevaringsrom), både boksamling og det sted der boksamlingen finnes. Så vidt jeg forstår er dette en ramme mange bibliotekarer ønsker å bryte ut av.

Det er pekt på at en del tradisjonelle bibliotekoppgaver forsvinner eller blir mindre viktige. Skal yrket omdefineres og utvides?.

Tord Høivik hevder at ”*beskrivelse, lagring og gjenfinning av tekster*” er bibliotekfagets kjerne - og det ”*som gir bibliotekaren identitet*”. En arkivar vil kanskje innvende at med en slik vid definisjon er en inne på felter som gir identitet til en del andre yrkesgrupper også. Om jeg skulle driste meg til å se på bibliotekarrollen med arkivarøyne og peke på *forskjeller*, ville jeg nok legge vekt på følgende:

- biblioteket er normalt ikke involvert i produksjonen av det materialet det forvalter
- det er i prinsippet ingen grenser for hva slags materiale som kan tas inn i biblioteket mht produksjonssted, emne, tid etc.
- bibliotekets virksomhet er hovedsakelig brukerorientert

Da jeg sjekket opp hvordan begrepet **dokumentalist** blir brukt, fant jeg en definisjon med referanse til FOP: ”En dokumentalist er en person som har formell utdanning innenfor dokumentstyring, arkivering, kvalitetssikring, informasjonsteknologi, teknisk og forretningsengelsk som er et krav innen offshore dokumentbehandling.” (*Sitat fra FOP: Forening for Petroleums Dokumentasjon*) Altså en definisjon som griper fatt i utdannelsen .

En videre oppsjekk av hvordan begrepene dokumentasjon, dokumentere etc. faktisk blir brukt viser et nokså bredt bruksregister.

På en internettside for konsulenttjenester innenfor dokumentasjon fant jeg denne:

”Med begrepet dokumentasjon menes vanligvis en skriftlig beskrivelse av hva en gjenstand, funksjon eller tjeneste kan gjøre, og hvordan den brukes. ”Riv her” på sukkertøyposen er dokumentasjon; verkstedmanualen til din nye Racing Blue Ford Focus RS er dokumentasjon, liksom brukerhåndboken til din Toshiba Equium E8000 er dokumentasjon. ”

Den fortsetter slik:

”Dokumentøren går som oftest inn i bedriften, og arbeider sammen med utviklerne for å lære produktet og formidle sine kunnskaper til brukerne.”

Legg merke til fagtittelen! Her legges vekt på aktivitet!

En annen fremstilling ser slik ut:

”Vi skreddersyr dokumentasjonen slik at den gjenspeiler det arbeidsmiljøet hvor den skal benyttes Skreddersømmen kan blant annet bestå av tilpassede skjermbilder, egne oppgaver og intern profilering. Du kan også sette sammen din egen bok ved å velge emner fra vår manusbase.”

Så vidt jeg kan se, dreier det seg her om bruksanvisninger, veiledninger, prosedyrer beregnet for *fremtidig* bruk.

I museumskretser kan en finne en annen bruk av begrepene. For eksempel slik:
”Museet dokumenterer og formidler norsk landbrukshistorie fra slutten av 1800-talet og fram til i dag. I samlingane inngår maskiner, reiskap, bruksting, litteratur, bilete og anna som knytter seg til landbruket og landbruksnæringa i regionen”

Her dreier det seg om å samle inn og systematisere informasjon i forskjellige former. Altså en aktivitet i betydelig *ettetid* i forhold til det som skal dokumenteres.

En interessant kombinasjon av disse to posisjonene finner vi i det følgende:

”I samarbeid med Tromsø Museum, driver vi også med dokumentasjonsarbeid innenfor båtbygging spesielt, og kystkultur generelt.

Universitetet i Tromsø har tatt et spesielt ansvar for den praktiske delen av kystkulturarbeidet ved å koble til seg en båtbygger og hjelpe til å legge forholdene til rette for å ta vare på båtbyggertradisjon og samtidig sørge for videre dokumentasjon og formidling. Tre ganger har vi bygd båt som en del av museets utstillingsprogram.

Når vi bygger båter til daglig, tar vi en del bilder, og notater som vi kan bruke i andre sammenhenger. Vi driver også med materialforsøk på den måten at vi noterer egenskaper vi merker fra forskjellige steder, og tar vare på dem, og merker oss hvor de er fra. ”

Altså en kombinasjon av rekonstruksjon av tidligere metoder, videreføring av ennå levende metoder, fremstilt som veiledning for kommende generasjoner!

(Dette er for øvrig ikke ulikt den form for dokumentasjon som arkivarer nå krever ved avlevering av edb-systemer: en innsamling av manualer, systembeskrivelser, spesifikasjoner og rutiner for å kunne forstå systemets relasjoner mht fremtidig bruk.)

Forskjeller fra arkivvirksomhet og fra en arkivars dokumentasjonsbegrep:

- her er dokumentasjon noe som skjer ved en intervensjon utenfra, gjerne i ettertid
- den har et generelt siktemål, den er en veiledning til handling, gjerne gjentatte ganger.

Over til informatikk. Igjen i følge Caplex:

informatikk, vitenskap om metoder, teorier og verktøy knyttet til elektronisk databehandling.

Jeg ville tro det ligger i sakens natur at informatikeren helst kommer inn i forkant og i tidlige faser i forhold til innholdet av den informasjon som skal formidles eller forvaltes.

I forhold til arkivvirksomhet vil jeg mene at alle de skisserte virksomhetene i sitt tidsaspekt er mer avgrenset, men i forhold til de fleste andre aspekter mer globale og også mer ekspansive.

Etter denne lettferdige, og helt sikkert lite fyllestgjørende skissen av disse virksomhetene vil resten av foredraget ha arkiver og arkivarer som fokus, og med hastige små sideblikk på øvrige virksomheter.

Jeg skal nå gjøre et forsøk på å trene ned i det som er typisk og spesielt ved arkiver, først med utgangspunkt i de tradisjonelle papirbaserte arkivene vi har vent oss til, deretter se på de endringer elektronikken fører med seg, for så å se på hva som blir igjen som de egentlige arkivfunksjonene – hevet over teknologi og medier. Dette blir på mange måter en ganske personlig fremstilling. Samtidig med at NA feirer sine 40 år, feirer jeg mine 25 år som arkivar. Det har preget arbeidet med denne innledningen. Det blir en sammenfatning av de observasjoner og resonnementer jeg har gjort til mine gjennom disse årene. Det meste har jeg lest meg til, noe har jeg tenkt ut sjøl. Men vektleggingen av de ulike sidene er relativt personlig. Det er også en del egne erfaringer som trekkes opp, noe har jeg lært fordi jeg har gjort det riktige. Andre ting har jeg lært fordi jeg ikke har gjort det riktige.

Noe av det spesielle med arkiv i denne sammenhengen er at de har en **livssyklus**, for eksempel synlig gjennom dobbelkarakteren – arkivdanning og depotvirksomhet – som gjør det nødvendig å dele fremstillingen. Dessuten skal vi gjøre noen oppsummerende merknader . Jeg deler resten av fremstillingen i tre:

1. Fødsel, oppvekst og det voksne liv
2. Dømmen, døden og det evige liv
3. Arkivenes Dao

1. Fødsel, oppvekst og det voksne liv

- a. Fødselen for enhver arkivhandling er en **transaksjon**. Arkivfunksjonen er knyttet til at **transaksjonen** skal dokumenteres. Arkivinformatjon er knyttet til en handling i det virkelige liv og til den konteksten den utspilles i: en søknad, et avslag, en kvittering for en sum penger, et forslag, en plan, et vedtak. Dokumentet er en handling frosset i tid og materialisert, et bevis på at handlingen foregikk som beskrevet, dersom reglene for beviskraft er fulgt.
- b. Det er et nært **sammenfall i tid** mellom handling og dokumentasjon. I papirsamfunnet kan det gå litt tid imellom, men med bruk av elektroniske hjelpemidler blir forskjellen enda mindre (kfr handel og saksbehandling over nettet)
- c. Arkivsaker er i utgangspunktet **originale**. Det brevet du holder i hånden er akkurat det papirstykket den fattige piken undertegnet med påholden penn da hun bønnfalt om å bli innlagt på sykehuset for fattigvesenets regning. Etter hvert ble en del arkivsaker mangfoldiggjort ved trykking, men det er først ved elektronikkens inntog at dette elementet, originalitet – tidligere så avgjørende i beskrivelser av det vesentlige ved arkiver – reduseres i betydning.
- d. Arkivsaker er også i utgangspunktet **enestående**. De finnes oftest kun i ett eksemplar, og forsvinner dette, er akkurat denne dokumentasjonen også borte. Dette vil gjelde også for en del typer kopier: avskrifter, presskopier, gjennomslag – de er også enestående. Momentet utvannes en del gjennom kopimaskinens inntog,

- og videre gjennom laserskrivere og forsvinner muligens helt gjennom elektronisk lagring.
- e. Arkivfunksjonen er i utgangspunktet sentrert rundt **arkivskapers behov** på relativt kort sikt. Arkivdanningen og systematikk legges opp omkring hva som er formålstjenlig og regningsssvarende for å tilfredsstille de umiddelbare dokumentasjonshensyn. Erfaring tilsier at det her ofte har vært snakk om absolutte minimumsløsninger, enkle systemer kombinert med medarbeideres hukommelse. At noen utenfra skulle ha interesser i å få innsyn, og at dette var noe en skulle ta hensyn til, har vært et fjern tanke for en rekke arkivskapere, både private og offentlige. Dette kan man tydelig se på deres arkiver. Etter hvert har det vært nødvendig for samfunnet å gå inn og regulere dette, først i forhold til hva som kreves for regnskapsmessige og revisjonsmessige forhold, og også i forhold til ulike former for innsyn i offentlig arkivmateriale. I de senere år er dette også hevet opp på et nytt nivå gjennom en overordnet arkivlovgivning for offentlige arkivskapere. Dette medfører at arkivvirksomheten er langt mer lov- og forskriftsregulert i detalj enn de øvrige virksomhetene vi diskuterer i dag. Men tilross for dette er fremdeles arkivskapingsprosessen i sin natur en lokal og intern prosess, der hensynet til formidling og ekstern bruk spiller en langt svakere rolle enn i dokumentasjons— og informasjonsvirksomhet for øvrig.
- f. Arkivdokumentasjonen er i utgangspunktet **tids- og situasjonsbundet**. I likhet med klassisk dramaturgi kan vi tale om en ”tidens, stedets og handlingens enhet” Arkivopplysningen blir lett meningsløs om den ikke knyttes til en tidsdimensjon. Med papir er dette selvsagt, med overgang til databaser er dette i ferd med å bli et stort problem. Papirdokumentets honnrord er: Du kan stole på meg, jeg er **uforanderlig!**. Databasens honnrord er: Du kan stole på meg, jeg er alltid **à jour!** Som *informasjon* betraktet er det uproblematisk å ha en konstant oppdaterthet som ideal. I dag er det korrekt å si setningen: ”Norges statsminister heter Kjell Magne Bondevik.” For et par-tre år siden var det også riktig. Men for en måned siden var det feil. La oss si at dette var en type opplysning det var relevant å legge inn i alle norske databaser. Det er min påstand at i det store flertall av dem ville oppdateringen til Bondevik slettet alle spor etter Jens Stoltenberg. Og på samme måte slettet hans oppdatering muligheten til å vite at Bondevik har vært statsminister en gang før. Problemet er at *denne type oppdateringer* skjer i hundretusen – kanskje milliontall hver eneste dag og sletter informasjon for svære summer. I en periode da disse databasene fungerte på siden av solide arkivsystemer på papir, hadde ikke dette de store konsekvensene. I dag har disse informasjonssystemene overtatt arkivsystemenes funksjoner uten å ha overtatt deres funksjonalitet. EDB-revolusjonen har gitt oss informasjonsmessig bedre løsninger som samtidig er arkivmessig katastrofalt dårlige. Disse nye informasjonssystemene er rett og slett ubrukelige som arkivsystemer. Her har vi alle vært for lite årvåken. Min påstand: Det meste av informasjon som går tapt i dag skjer ikke pga brann, sletting, kassasjon, foreldelse av maskinvare og programvare etc, men gjennom daglig ajourføring av systemer uten historisk dimensjon. Hvor mange millioner eller milliarder av kroner disse opplysningene engang har kostet å legge inn har jeg ingen aning om. Men det må være svære tall.
- g. I utgangspunktet er arkivinformasjon **konkret og spesifikk**. Dokumentasjonstjenester – slik begrepet er beskrevet ovenfor – er generell. Arkivinformasjonen sier den gang da. Dokumentasjonen sier hver gang når. Noen ganger trenger man det ene, noen ganger det andre. Men det er forskjellige ting.

Hva gjør elektronikken med arkivfunksjonen? Hva gjør den med faget vårt?

Elektronikken fjerner eller reduserer betydningen av en del elementer som tidligere har vært betraktet som sentrale i konstitueringen av det arkivspesifikke. Den hjelper oss til å se klarere noen andre elementer som har vært der hele tiden, men hvis betydning har vært undervurdert.

Elektronikken fjerner den tankemessige koblingen arkiv = papir. Elektronikken gjør arkivet prinsipielt medieuavhengig. Reelt sett gjør denne utviklingen arkivbevaring svært avhengig av egenskaper hos datamediene. Paradoksalt har altså utviklingen mot en **prinsipiell medieuavhengighet** resultert i en større **reell medieuavhengighet** enn noen gang.

Den tradisjonelle fokuseringen på arkivmateriale som originaler blir etter hvert mer uinteressant. I elektronikkens verdien får begrepsparet original – kopi av mye mindre betydning enn i papirverdenen. Det samme skjer med fokuseringen omkring ”det eneste eksemplaret”.

Elektronikken snur problematikken rundt bevaring og kassasjon på hodet. Vi har vært vant til å måtte foreta oss noe aktivt for å få arkivmateriale kassert. Det må skilles ut, pakkes ned, transporteres bort og tilintetgjøres på noe sett. For å bevare det var det i og for seg tilstrekkelig å la det stå der det sto (forutsatt noenlunde gode lokaler). Nå blir det slik at dersom vi ikke foretar oss noe, kommer materialet til å tilintetgjøre seg selv, enten fysisk gjennom avmagnetisering eller på andre måter gjennom utdatering av hardware eller software. For å bevare informasjonen må den overføres, konverteres, dokumenteres (der har vi det igjen!) og konverteres på nytt med jevne mellomrom. En masse styr. Samtidig blir resonnementet om å kassere for å spare plass av mindre og mindre interesse, mens tidligere var dette hovedargumentet for kassasjon. Altså hele problemstillingen snudd på hodet.

Til slutt: Elektronikken lager sine egne rammer og muligheter for bruk og utnyttelse. Nye applikasjoner vil gi vesentlige bruksgevinster. Det er viktig å erkjenne at behovet for gode informasjonssystemer er et annet enn behovet for gode arkivsystemer. En farlig tendens nå er at elektroniske informasjonssystemer erstatter papirbaserte arkivsystemer. Det etterlater oss med ingen arkivsystem, dersom vi ikke er bevisste.

Hva er igjen av arkivfunksjonene, etter elektronikkens inntog?

For det første: **transaksjonen** som en faglig grunnvoll. I den grad offentlig forvaltning kan spaltes i atomer, så er transaksjonen dens atom og saken dens molekyl! Dette er en faglig grunnvoll som vi både kan beskrive de tradisjonelle arkivene ut fra, og som vi kan bygge en moderne helelektronisk arkivistikk på.

Denne vektleggingen av transaksjonen gir oss dessuten muligheten til å fokusere på vesentlige handlinger i stedet for arkivmateriale når vi er i kontakt med de arkivskapende organene. Vi kan innlede en dialog med ledere og saksbehandlere om hva de gjør i stedet for i hva slags arkiver de produserer. I forhold til utarbeidelse av arkivplaner og bevarings/kassasjonsplaner vil dette være av stor betydning.

For det andre: **Proveniensprinsippet** er fremdeles i høyeste grad gangbart, etter mitt syn. Det har vært spådd en snarlig død noen ganger, også i forbindelse med elektronikkens inntog, og det faktum at vi alle snart legger data inn i store baser sammen med mange andre. Arkivmaterialet har like fullt fremdels sin herkomst og sin tilknytning. Men mye har skjedd

og mer vil skje med måten dette kommer til syne på. Strukturene er blitt større og mer komplekse, og dette er en utvikling som trolig bare vil øke. Vi har vært vant til en situasjon der forholdet mellom arkivskaper og arkiv har vært en-til-en: En arkivskaper har ett arkiv, et arkiv er produsert av én arkivskaper. Andre konstellasjoner har forekommet, men vært unntak. Vi har allerede i flere år nå – i alle fall i kommunene - vært i en situasjon der det motsatte er det normale. En arkivskaper har gjerne sitt eget arkiv fremdeles, delvis papir, delvis noen lokale baser, men blir deltakende produsent til flere og flere store systemer: databaser, saksbehandlingssystemer, journalsystemer, lønns- og personalsystemer og andre fagsystemer. Disse systemene er det naturlig å betrakte som egne arkiver, med den overordnede strukturen (for eksempel kommunen som helhet) som sentral arkivskaper, og de enkelte administrasjonene som deltakende arkivskapere.

Vi er vant med en tilstand der den primære arkivstrukturen i en organisasjon har vært nærmest en blåkopi av den administrative strukturen, altså rent etter læreboken. Vi er i ferd med å bevege oss mot en tilstand der den primære arkivstrukturen i en organisasjon utgjøres av dens store fellessystemer (elektroniske), denne er supplert med en sekundær struktur som utgjøres av de administrative enkeltarkivene (data og papir). Fremdeles finnes en tilhørighet, men den er på et høyere nivå, og noe mer kompleks å beskrive. Men vi trenger ikke nye redskaper for å beskrive den, bare pusse litt på dem vi har, og forkaste noen logiske skranker som kun hindrer oss.

For det tredje står vi igjen med en klarere forklaring på hva det er som gjør et dokument til et dokument, dette nærmest uoversettelige engelske begrepet *recordness*. Disse egenskapene som utgjøres av en sum av innhold, kontekst (den sammenheng dokumentet er blitt til i) og struktur (formelle egenskaper ved dokumentet, som plassering av tall og koder som gir dato, underskrift, revisjonstegn etc.) Jeg går ikke i detalj om dette her, det finnes endel litteratur om dette, jeg bare nevner det som en av de vesentligste hjørnesteinene i fremtidens arkivistikk.

Det fjerde vi står igjen med er en sterkere betoning av **dokumentasjonsansvaret**. Jeg er fristet til å kalle det **dokumentasjonsplikten**. Og nå snakker jeg om dokumentasjon i snever betydning. Jeg snakker om at alle vesentlige transaksjoner i offentlig forvaltning skal sette spor etter seg. Og det ganske straks. Disse sporene skal ikke det være mulig å endre eller fjerne, unntatt via en bevisst kassasjonsplan. (Og i parentes stiller jeg spørsmål om en offentlig transaksjon som er så vesentlig at lovgiver har funnet det nødvendig å regulere den ved lov i det hele tatt bør kasseres). Og det skal i hvert fall ikke være mulig å fjerne disse sporene gjennom rutinemessig ajourføring av opplysninger. Som eksempel her kan nevnes hvordan de elektroniske kartene endres hele tiden. I forhold til slike utfordringer er det ikke tilstrekkelig å *tilrettelegge arkivdanning*, vi må *sikre arkivskapning*. Vi må sikre at dokumentasjonen skjer og at den blir værende. Vi må fryse øyeblikket. På dette punktet er det uenighet mellom arkivarer. Noen mener det er ikke arkivarenes ansvar å påvirke hvordan arkivdanningen skjer, vi skal forholde oss til hvordan arkivskaper ønsker å gjennomføre sine oppgaver og så legge best mulig til rette utfra det.

Jeg er helt uenig med dette! Skal det bli noen mening i oppgaven med å dokumentere vår tid og den forvaltningen vi virker i ut fra de strenge krav til dokumentasjon og innsyn som er hjemlet i flere lover, må vi gå aktivt inn og påse at alle vesentlige transaksjoner resulterer i dokumenter.

Dette dreier seg om forvaltningens **etterrettelighet og kontrollerbarhet**, og kan gjerne få stå som det femte og siste punktet i denne opplistingen. Når det kommer til bevisfunksjonen, er arkivarene de eneste på banen. Det er mange profesjonsgrupper som vil være med på å forvalte samfunnets informasjonsressurser. Det er et stort og mangslungent felt der det er behov for mange innfallsvinkler, og store og fargerike show kan settes i scene her. Men forvaltningens etterrettelighet og etterprøvbarhet (accountability) er det bare vi – de grå og kjedelige med gulost på maten! - som kan ta oss av. **Det er her vår identitet ligger! Det er denne oppgaven vi må pleie og utvikle og synliggjøre dersom vi ønsker å spille vår rolle i fremtidens informasjonssamfunn.**

På dette punktet må arkivarprofesjonen bli mer tydelig, synlig, hørbar og aktiv!

Til nå har jeg snakket om arkiv og arkivarer med utgangspunkt i arkivdanning alene. Jeg har satt det under overskriften Fødsel, oppvekst og det voksne liv. På denne ferden har vi hatt følge av dokumentalister og informasjonsmedarbeidere av forskjellig slag.

Vi beveger oss nå over på en annen banehalvdel for å se på depotfunksjoner, og møter her på bibliotekaren og konservatoren. Denne delen kaller jeg:

2. Dommen, døden og det evige liv

La oss starte med dommen. Dommen er levende skildret flere steder, blant annet i den katolske dødsmissen, *Requiem*, der det i sekvensen *Tuba mirum* – domsbasuner heter:

*Liber scriptum proferetur
In qua totum continetur
Unde mundus judicetur*

Fikk alle med seg det? Da tar vi det på en norsk bearbeiding av en svensk oversettelse, der vi må legge inn noen bergenske former for å få det til å rime:

Boken åpnes, her står skrevet
Det som alle har bedrevet
Mens de her på jord har levet

Åpenbart blir alt som glømtes
Frem på nytt skal alt som gjømtes
Dømmes, alt som ikke dømtes

På mange måter blir en jo stolt på yrkets vegne når en ser hvilken betydning som tillegges vårt daglige strev. Uten arkiv, ingen bevis, Uten bevis, ingen rettferdighet.

Men nå tok jeg egentlig ikke frem dette for å illustrere denne siden ved arkivvirksomhet, selv om den er interessant nok. Poenget her er at **også arkivmateriale skal vurderes** og veies etter sin betydning og viktighet, for å avgjøre om det skal utslettes eller tilstås videre eksistens. De heteste diskusjonene arkivarer imellom kommer gjerne på dette feltet for liv eller død – eller bevaring og kassasjon som det heter hos oss. Jeg vet ikke om de andre yrkesgruppene i informasjonssamfunnet har lignende forhold og prosesser som de vi går igjennom, jeg har vanskelig for å tro det. Og jeg er ganske sikker på at den spesielle rollen

som kassasjonsdebatten spiller hos oss er nært knyttet til egenskaper som unikhet, originalitet, og beviskraft.

En del arkivmateriale kommer ut av denne prosessen med en dødsdom som resultat. Siden vi nå er kommet inn i en liten poetisk bakevje i foredraget tar vi med et lite dikt, som helst burde vært lest på Värmlandsdialekt, med så tykke 'l'er man kan klare:

”Om en rektit
tänker ätter
så lever en ju
e så okristlit litta stönn

Men tänk va en ä dö länge”
Stig Berg: Fölkprat 2.

Dette er også skjebnen til en god del arkivmateriale. Men store mengder arkivmateriale innrømmes retten til et evig liv. Depotarkivene har noen ganger blitt omtalt som ”papirenes himmel.” Når de skal dit, blir de børstet og rengjort, befridd fra jordiske binders og plastomslag og ikledd nye, hvite og syrefrie gevanter, listeført og oppført i manntall, pakket i nye pene bokser, pent innordnet i reoler i vel tempererte og ventilerte omgivelser. Noen ganger blir de tilbakekalt til jorderiket igjen, som meddelsomme ånder for å svare på spørsmål og løse problemer for de levende, vennlig administrert av arkivarer som glir rundt som medier med en uutgrunnelig mine og tolker de ofte gåtefulle utsagnene! I sannhet en misunnelsesverdige tilstand. (Dersom alt skjer etter boken, selvsagt).

I depotsituasjonen avtegner andre særegenheter ved arkivene seg. Etter mitt syn er ikke den viktigste forskjellen mellom bibliotek og arkiv at bibliotekene stort sett består av trykt materiale og arkivene av håndskrevet, heller ikke at arkivene har stort sett originaler og uniker mens bibliotekene stort sett har mangfoldiggjort materiale. Når vi snakker om depotfunksjonene her, synes jeg den viktigste forskjellen er at bibliotekene er objektorienterte, men arkivene er relasjonsorienterte. Et bibliotek består av enkeltstående bøker eller bokverk, som kan beskrives, betjenes, forstås og brukes uten referanse til resten av samlingen. Katalogen som benyttes til å finne boken er et utvendig produkt i forhold til boken selv.

Med arkivene forholder det seg annerledes. De enkelte elementene – dokumenter, saker, protokoller, arkivbokser, tegninger, osv. kan ikke fullt ut beskrives og forstås i kraft av seg selv alene. De er alle del av en større enhet – et arkiv – der delene forholder seg til hverandre på helt spesielle måter, og noen ganger kan bli ubegripelige dersom de fjernes fra sin sammenheng. De hjelpemidler som benyttes til å lokalisere saksdokumenter er ikke en utvendig katalog, produsert i ettertid, men hjelpemidler som er en integrert del av arkivet selv. I dette er det ingen forskjell på papirbaserte arkiver og elektroniske saks- og arkivsystemer.

Biblioteksystemer er lagt opp omkring registrering av samlingens enkeltgjenstander. Arkivsystemer er lagt opp omkring beskrivelse av de overordnede strukturene i arkivet som helhet: virkeområde, saksfelt, organisasjon, seriestruktur osv. En god arkivbeskrivelse på overordnet nivå kan gjøre en registrering av hvert enkelt volum unødvendig. For å sette det på spissen: Et godt beskrevet tradisjonelt arkiv bygget opp omkring møtebok, kopibok, brevjournal og journalsaker, kan fint betjenes uten noen katalog.

Slik var det iallfall i papirsamfunnet: biblioteksmetoden er for detaljorientert til å kunne benyttes på arkivmateriale. Så snur det seg når vi kommer til de elektroniske saksbehandlingssystemene. Her er registreringene allerede på et dokument- og saksnivå, på mange måter mer detaljert enn bibliotekssystemene.

Og så ser jeg en tendens, nemlig at det faktisk er mulig å søke på saksnivå i helt nytt materiale kommer til å plante en forventning hos saksbehandlere og publikum om at dette må være mulig i litt eldre materiale også. Jeg har iallfall trukket den konsekvensen, at når det nå er mulig å søke frem informasjon på mappe- og dokumentnivå i Asta – en fantastisk funksjonalitet by the way - så bør alle etterspurte saksarkiver fra de siste tiårene registreres på dette nivået: saksarkiver på saksnivå, kart og tegninger gjerne på dokumentnivå.

Jeg er svært positiv til et nærmere samarbeid mellom arkiv, bibliotek og museum. Jeg er også positiv til å se på mulighetene for minimums registreringsstandarder som er felles for miljøene. Men en forutsetning må være at slike bygges opp fra grunnen av med deltakere fra de forskjellige miljøene. De forslag som finnes i dag, f.eks. Dublin Core har for mye utspring i en bibliotekmetodikk som ikke lar seg tillempe i arkivverdenen. På 90-tallet har en hierarkisk beskrivelsesmodell vunnet innpass i museums-kretser, og jeg ser det som mulig idag å bygge en arkivregistratur og en museumsregistratur over samme lest.

I presentasjonsbrosjyren til dette seminaret spekuleres det over at det er særlig historikere som har vært rekruttert til arkivinstitusjoner. At mange historikere finner det verdifullt å arbeide med historisk kildemateriale er vel ikke så rart, og det er neppe tvil om at i det store og det hele har det vært fordelaktig for institusjonene å ha et solid innslag fra denne yrkesgruppen. Praktisk erfaring med kildekritikk samt evne til å se både lange utviklingslinjer og historiske vendepunkter er heller ikke dumt å ta med seg. Imidlertid tror jeg det er på høy tid å trekke andre yrkesgrupper til arkivene. Selv til et tradisjonelt papirbasert depotarkiv er det for snevert å rekruttere kun historikere. Ved BBA har vi gjennom mange år hatt en bredere vitenskapelig sammensetning, med solide innslag av kunsthistorikere, etnologer, samfunnsvitere, antropologer, geografer osv. Dette har gjort oss godt. Jo mer man skal arbeide i relasjon til elektroniske medier, jo viktigere er det å rekruttere medarbeidere som behersker disse disiplinene. Her spiller jo også organisatoriske forhold inn, det er jo forskjell på om man må bygge opp et IT-funksjon i forhold til arkivet, eller om det allerede finnes en slik i den organisasjonen man er tilknyttet.)

Vi nærmer oss slutten, og jeg skal avrunde med

Del 3 Arkivenes Dao.

Dao – eller Tao – er kinesisk og betyr vei eller viten eller måte eller moral, og en mengde andre ting.

For endel år siden kom fysikeren Fritjof Capra med en bok han kalte *Fysikkens Tao*. Så kom *Tao ifølge Ole Brumm*, deretter *Zen og kunsten å vedlikeholde en motorsykkle*, og så kom det en harang av bøker der alt skulle underkastes en taoistisk eller buddhistisk vri: Musikkens Tao, Tao for helsen, for seksuallivet, for ledelse, ja til og med The Tao of Muhammed Ali.

Så derfor *Arkivenes Dao*. Arkivenes vei. Eller Arkivenes hvordan. På amerikansk heter det nemlig ”Tao means how”

Men det er ikke så enkelt. Første linje i daoismens hovedverk Dao De Jing (Tao Te Ching) lyder: ”Det Dao som kan omtales er ikke det sanne Dao”. Så kanskje er det fåfengt å prøve?

Men selv om jeg har hatt i min disposisjon at jeg skulle ende opp med en slags daoistisk fremstilling av arkivene som oppsummering av dette foredraget, så er jeg ganske tom når jeg kommer hit. Og det er i grunnen som det skal være. Jeg har fokusert på dette målet, og egentlig fått sagt det meste av det jeg hadde på hjertet i min versjon av ”arkivenes vei”.

Hvis det finnes en grunnsetning i daoismen, så er det å finne ut hvordan ting virkelig skjer og hvordan prosessene utvikler seg. Og dersom prosessen er positiv, er det viktigste å ikke gå i veien for den. Ikke å fremheve seg selv, men innta en tjenende posisjon. Som vannet søke nedover og fylle opp det som kan fylles. Som krukken åpne seg opp slik at den kan fylles med innhold.

Jeg har kommet til at mye av dette er relevant for arkiv. Arkivets funksjon er å ta vare på, oppbevare det som andre produserer. Med en slik rolle vil en ofte oppnå mer ved å tone ned sin egen betydning, ved å veilede istedet ved å pålegge, ved å spørre i stedet for å påstå.

Arkiv er en hjelpefunksjon. Vi prøver å forstå hva vårt kall er og så handler vi deretter. Noen kaller oss grå og uspenning. Er vi sikre på vår egen verdi, bør ikke dette bekymre oss. Utøver vi våre egentlige funksjoner skikkelig, vinner vi respekt. Selv om taoismen legger vekt på å ikke handle når det ikke er nødvendig, er det ingen passiv tankeretning. Det viktige er å fokusere.

Det viktige bidraget arkivarer kan komme med i dagens situasjon er å arbeide for forståelse for at vesentlige transaksjoner i forvaltningen må dokumenteres for samtid og ettertid. Vi må åpne opp for at dette er mulig, rimelig, ønskelig, tiltrekkende. Vi må gå inn i diskusjoner og samtaler med arkivskapere, informatikere og andre om dette.

Vi trenger arkivarer med en mer aktiv og positiv holdning til det å arkivere enn vi har hatt tidligere. Vi trenger arkivarer som ikke klager, sutrer og kjefter, men som er kunnskapsrike, åpne, positive og hjelpsomme,

Vi trenger *ARKIVØRER!*